

МОНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ПОКАЗНИК МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Горська Олена Олександрівна, доцентка кафедри
методик дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Анотація. У роботі подається змістовий аналіз монологічної компетенції як одного зі складових мовленнєвого розвитку дошкільника. Розкривається її значення для успішності подальшого навчання дитини в школі. Визначаються показники рівня сформованості та засоби формування монологічної компетенції в закладах дошкільної освіти.

Ключові слова: готовність до школи, діти дошкільного віку, мовленнєва готовність, монологічна компетенція, монологічне мовлення.

Вступ. У стані перманентного реформування освіти актуальність проблеми готовності дитини до школи зростає у зв'язку з черговою спробою змінити усталені позиції, принципи, підходи в пошуках оптимальних умов забезпечення успішності розвитку першокласника на початковому етапі його систематичного навчання. Новий Державний стандарт початкової освіти (2018) та нова редакція Базового компонента дошкільної освіти (2020) зберегли визначення освітніх завдань на компетентнісній основі, що зумовило виокремлення ключових компетентностей, необхідних для подальшого життя в соціумі та означення наскрізних, необхідних дитині для успішного продовження навчання в початковій школі, серед яких першочерговою визначено «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння ... висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, ... здатність спілкуватися рідною мовою» (Державний стандарт, БКДО). На жаль, у практиці роботи ЗДО й досі вихователі та батьки головним завданням підготовки вихованця до школи вважають необхідність навчити дитину читати, ігноруючи інші показники мовленнєвого розвитку, зокрема рівень її усного мовлення.

Метою дослідження є обґрунтування важливості для майбутніх першокласників сформованості відповідного рівня володіння зв'язним мовленням – *монологічною компетенцією*, яка виступає одним із провідних утворень *мовленнєвої готовності* дітей до навчання в школі.

Матеріали і методи дослідження. З метою з'ясування понять «*готовність до навчання*», «*мовленнєва готовність*» та «*монологічна компетенція*» було проведено аналіз закордонних та вітчизняних досліджень, що дозволило чітко окреслити їх змістове наповнення, встановити взаємозв'язки.

Психолого-педагогічні аспекти проблеми *готовності до школи* активно обговорюються науковцями, починаючи з 50-х років ХХ століття (А. Керн, Я. Йірасек, Ю. Гільбух, Л. Венгер, Н. Головань, Н. Гуткіна). В усіх дослідженнях визначається факт, що навчання в першому класі може бути ефективним лише за наявності «необхідного й достатнього рівня психічного розвитку дитини для успішного освоєння навчальної програми». *Мовленнєвий та комунікативний компоненти*, нарівні з мотиваційним, вольовим, розумовим та фізичним, є обов'язковими показниками, за якими визначають *загальну готовність* дітей до навчання в школі. На жаль, питання мовленнєвої готовності дитини до школи залишається розкритим недостатньо, враховуючи суттєві зміни в освітній системі та соціальній ситуації розвитку сучасних дошкільників.

Фахівці у галузі дошкільної лінгводидактики та методики початкового навчання А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, Л. Пироженко, Н.Черепаня та ін. виокремлюють *мовленнєву готовність* як один з важливих структурних компонентів складного багаторівневого утворення – *готовності дітей до шкільного навчання*; вона передбачає готовність до спілкування, а у зв'язку з цим – розвинуте діалогічне й монологічне мовлення, тобто мовленнєво-комунікативну підготовку дітей.

А. Богуш, на основі досліджень Л. Калмикової, визначає «*мовленнєву підготовку*», під якою розуміє «наявність навичок усного мовлення й використання мовних одиниць у мовленні та усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння в галузі читання й письма, вміння аналізувати мовні

явища» (Богуш А. М., 2007). Отже, науковець вирізняє два компоненти мовленнєвої підготовки: перший – загальномовленнєву підготовку, що окреслює розвиток навичок усного мовлення й використання мовних одиниць для мислення й спілкування, та другий – спеціально мовленнєву підготовку, що по суті, є пропедевтикою вивчення мови як знакової системи та формування первинних умінь читання та письма.

Структура *загальномовленнєвої підготовки* передбачає формування правильної звуковимови, опанування достатнім словниковим запасом та граматичними уміньми, які полягають у зміні форми слів та поєднанні їх у словосполучення та речення, створенні діалогу, вмінні логічно й зрозуміло висловлювати думки, будувати *монологічні висловлювання*. *Монологічне мовлення* забезпечує мовленнєву діяльність і передбачає логічне, повне, змістовне, розгорнуте висловлення, без володіння яким неможливо організувати й реалізувати навчальний процес у школі. Показником *мовленнєвої готовності дитини* є сформованість на достатньому рівні *мовленнєвої та комунікативної компетенцій*, що передбачає сформованість усіх видів *мовленнєвої компетенції* – фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та *монологічної*.

Результати дослідження. Термін «компетенція» (лат. *competentia* – досягати, прагнути) тлумачиться як «добра обізнаність із чим-небудь» (Новий тлумачний словник української мови, 1999). Під *монологічною компетенцією* розуміють сформоване уміньня адекватно й доречно практично користуватися зв'язним мовленням. Критеріями та ознаками монологічної компетенції дошкільників виступають (БКДО, 2012 р.):

- вільне володіння розгорнутим, послідовним, логічним зв'язним мовленням;
- уміньня складати різного типу розповіді, імпровізувати, розмірковувати про предмети, явища, події;
- здатність робити узагальнення, висновки;
- висловлювання зв'язних самостійних оцінних суджень стосовно різних явищ, подій, поведінки людей та героїв художніх творів;

– виявлення словесної творчості в різних видах мовленнєвої діяльності.

Монологічне мовлення для дошкільника, безумовно, є досить складним, воно передбачає наявність достатнього активного словника, уміння вживати образну лексику, добирати синоніми для уникнення повторів, будувати прості поширені та складні речення різного типу, без чого мовлення не може бути зв'язним тощо. Тому, навчання монологічному мовленню – це, в першу чергу, опанування граматичними уміннями, свідома побудова завершених речень, кожне з яких містить у собі певну думку.

Монологічне мовлення спирається на логічне мислення й розвивається в єдності з ним. Саме зв'язне монологічне мовлення забезпечує подальший розумовий розвиток школяра – виконання логічних операцій порівняння та зіставлення, аналізу та синтезу, визначення закономірностей, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання узагальнень, доказів та висновків.

Монологічне мовлення, на рівні з діалогічним, є обов'язковою умовою ефективного спілкування та взаємодії з іншими. У монологічному мовленні виявляється позиція дитини як суб'єкта спілкування – уміння орієнтуватися на слухача, прагнення донести йому певну думку, захопити своєю розповіддю, зацікавити темою. Щоб слухачі зрозуміли монологічне висловлювання, мовцю необхідно володіти на відповідному рівні правильністю звуковимови, культурою мовлення, виразністю та емоційністю. Отже, монологічне мовлення передбачає опанування всіма компонентами мовленнєвої компетенції, як інтегрального утворення.

Спостереження вчителів початкової школи свідчать про недостатній розвиток зв'язного мовлення випускників закладів дошкільної освіти: мовлення першокласників не завжди зв'язне та логічно побудоване, не виразне. Діти під час розповіді порушують логіку викладу, часто переходять з однієї теми на іншу, не завершують речення, не вміють зв'язувати речення в тексті між собою. По суті в них формується уривчасте, не логічне мовлення що характеризується перемиканням з однієї теми на іншу, без логічних переходів.

Групові та інтерактивні форми роботи несуть у собі загрозу постійного скорочення мовних ланцюгів до одного слова, перетворення розгорнутого дискурсивного мовлення на обмін односкладними номінативними реченнями-репліками. Брак часу, швидкий темп, прагнення вихователя наповнити заняття різними прийомами та видами роботи призводять до обмеженості висловлювань, їх згорнутості, скорочення. Як наслідок, під час спеціально поставленого завдання, яке передбачає користування монологом (опис предмета, сюжетного малюнка, побудова розповіді-міркування тощо), діти, як правило, обмежуються одним реченням з великою кількістю невербальних аналогів та вигуків.

Крім того, часто можна спостерігати, що вихователі старших і підготовчих груп дошкільних закладів мовленнєву підготовку дітей до школи перетворюють у системне навчання їх грамоти – читанню та письму, захоплюючись при цьому обсягом вивчених букв та формуванням навички читання, замість розвитку фонематичного слуху та зв'язного мовлення дітей. Тож, проблема мовленнєвої та монологічної готовності дитини до школи – це проблема дорослих, які мають хибні уявлення про сутність такої готовності.

У мовленнєвій підготовці майбутнього школяра, спираючись на ідею Л. Виготського, на нашу думку, необхідно орієнтуватися на зону найближчого розвитку, а точніше, – на *зону найближчого мовленнєвого розвитку* дитини, змістом якої є монологічна компетенція. Організовані дорослим адекватні умови, мовленнєва ситуація, відповідна мотивація дозволяють ініціювати монолог, доступний дошкільнику, його віковим можливостям.

У дошкільних закладах, згідно з програмовими вимогами, у дітей має формуватися зв'язне монологічне мовлення, яке передбачає для випускника, майбутнього школяра, уміння розповідати, міркувати, переказувати літературні твори (казки та оповідання), переказувати тексти творчо зі зміною особи та зміни прямої мови на непряму, складати листи, різного типу розповіді (описові, сюжетні, розповіді-міркування), загадки та казки, «втілюватися в образи» та самореалізуватися у творчих видах мовленнєвої діяльності (Освітня програма «Дитина», 2016).

Вихователям та батькам дітей випускних груп ЗДО слід пам'ятати, що першокласник з достатнім рівнем розвитку зв'язного мовлення швидко й без особливих труднощів, за кваліфікованої допомоги вчителя, зможе успішно опанувати процеси читання та письма й виявити достатній рівень досягнень, на відміну від першокласника, якого перед школою навчили неправильного (побуквеного) способу читання та друкуванню окремих літер, але недостатньо розвинули зв'язне мовлення. Для батьків дітей, які не відвідують ЗДО, з метою підготовки дошкільників до навчання в школі й не мають можливості здобути кваліфіковану *спеціальну мовленнєву підготовку*, – ознайомити з мовними одиницями різного рівня, навчити виділяти звуки, класифікувати їх, виконувати звуковий аналіз слова, сформувані початкові уміння читання й письма, – необхідно рекомендувати якнайбільше та якнайвиразніше читати дітям художню літературу та розповідати, демонструючи зразки зв'язного мовлення.

Висновки. Тож, теоретичний огляд проблеми мовленнєвої готовності дитини до школи дозволив визначити монологічну компетентність як одне з базових утворень, що визначають подальшу успішність у навчанні. Нова українська школа висуває до майбутніх школярів достатньо значний перелік вимог до рівня мовленнєвого розвитку, але це не наявність у першокласника вже сформованих спеціальних початкових умінь читання та письма, а в першу чергу, *монологічна компетенція*, яка виявляється у здатності чітко й правильно висловлювати свою думку, вміння логічно й зв'язано висловлюватися, пояснювати, переконувати, доводити, обґрунтовувати, без чого неможливо досягти високих результатів навчання.

Аналіз складу мовленнєвої компетенції дозволив виокремити показники, які застосовуються у практиці роботи закладів дошкільної та початкової освіти з метою діагностики та розвитку мовлення дітей. Створення «зони найближчого мовленнєвого розвитку» дошкільника завдяки психолого-педагогічним та методичним засобам та прийомам роботи дозволяє досягти того рівня монологічної компетенції, який відповідає запитам сучасного шкільного навчання.